

Södertörns högskola | Institutionen för kultur och lärande |
Självständigt arbete 2, 15 hp | Grundläroartutbildning med inriktning F-3
Höstterminen 2015

Hållbar utveckling i F-3

*– En kvalitativ studie om styrdokumentens
och lärarnas beskrivningar av undervisning
för hållbarutveckling*

Av: Natalie Tavio Viera
Handledare: Fredrika Björklund

Abstract

English title: Teaching for sustainable development in primary school - A qualitative study of steering documents and teachers' descriptions of education for sustainable development

Author's name: Natalie Tavio Viera

Semester: Autumn 2015

Supervisor's name: Fredrika Björklund

Previous research has shown that sustainable development is a complex concept that can be difficult to apply in a teaching context. The purpose of this study is to investigate how the concept of sustainable development and education for sustainable development are formulated in school policy documents related to the five teachers' descriptions of how they practice it in reality. I have, based on the purpose of this study issued following questions:

- What are projected on sustainable development and education for sustainable development in the school curriculum as well as other documents that support school activities? What is included? What is not included?
- How does the teachers interpret the concept of sustainable development?
- How does the teachers say that they work with sustainable development in the subjects of social science?
- What difficulties does the teachers experience with education for sustainable development?

This study is made through a qualitative method based on a contextual analysis and interviews with five teachers. The results show that neither the documents nor the teachers' descriptions of education for sustainable development seem to indicate that sustainable development is seen as a political issue. Rather, the descriptions indicate that sustainable development is seen as a matter of ethics. In both the documents and the teachers' descriptions all levels of sustainable development i.e. local, national and international level are mentioned. Therefore, it is also described as a collective responsibility rather than an individual responsibility. In the teachers' descriptions of sustainable development the environmental dimension is mainly mentioned. The documents on the other hand emphasize all dimensions i.e. the social, economic and environmental. According to the documents these three should be balanced in order for sustainable development to be possible to achieve. Teachers' descriptions of how they work with sustainable development show a more clear vision of education for sustainable development as value mediation compared to what is written out in the documents. The steering documents also emphasize that knowledge of sustainable development is required to enable sustainable development. The difficulties that the teachers' describe on education for sustainable development is mostly related to the complexity of the concept.

One conclusion of this study is that the documents and the teachers' descriptions of sustainable development and education for sustainable development are quite similar. This despite the few differences mentioned above and the fact that one teacher believes that the directives of the curriculum syllabus is a bit unclear in terms of sustainable development.

Keywords: Sustainable development, Swedish Curriculum 2011, steering documents

Nyckelord: Hållbar utveckling, Läroplanen 2011, styrdokument

Innehållsförteckning

1. Inledning	3
1.1 Bakgrund.....	3
1.2 Begreppet hållbar utveckling.....	4
1.3 Syfte och frågeställning.....	4
2. Teoretiska utgångspunkter	5
2.1 Hållbarutveckling som ett etiskt projekt.....	5
2.2 Hållbar utveckling som ett kulturbygge.....	6
2.3 Individens hållbara utveckling.....	6
2.4 Mina teoretiska utgångspunkter genom dikotomier.....	6
3. Tidigare forskning	8
3.1 Forskningsöversikt.....	9
4. Metod	10
4.1 Kvalitativ metod.....	10
4.3 Val av texter.....	12
4.4 Val av informanter.....	12
4.5 Genomförande av intervjuer.....	13
4.6 Etiska aspekter.....	13
4.7 Presentation av informanter.....	14
5. Resultat och analys	15
5.1 Resultat och analys av texter.....	15
5.1.1 Läroplanen för grundskolan förskoleklassen och fritidshemmet 2011.....	15
5.1.2 Geografi.....	15
5.1.3 Samhällskunskap.....	16
5.2 Kommentarmaterial för läroplanen.....	17
5.2.1 Geografi.....	17
5.2.2 Samhällskunskap.....	21
5.3 Vad är hållbar utveckling?.....	21
5.4 SOU (2004): Att lära för hållbar utveckling.....	24
5.5 Resultat och analys av intervjuer.....	28
5.5.1 Lärarnas uppfattning om hållbar utveckling och läroplanens anvisningar.....	28
5.5.2 Lärarnas arbete med hållbar utveckling samt reflektion kring detta.....	31
5.5.3 Svårigheter med undervisningen för hållbar utveckling.....	35
6. Sammanfattning och slutdiskussion	37
6.1 Förslag på vidare forskning.....	39
7. Referenser	40
8. Bilagor	44
8.1 Bilaga 1: Mail till informanterna.....	44
8.2 Bilaga 2: Intervjuguide.....	45

1. Inledning

Denna uppsats kommer att handla om vad som skrivs fram om hållbar utveckling i styrdokumentet samt hur lärare tolkar begreppet hållbar utveckling och hur de arbetar med detta inom de samhällsorienterade ämnena i de lägre årskurserna (F-3). Vad gäller lärarnas beskrivningar ligger fokus på innehållet i undervisningen snarare än på undervisningsmetoder. Vidare i denna uppsats benämns samhällskunskap och geografi som SO-ämnena. I detta avsnitt kommer jag fortsättningsvis att redogöra för ämnet som forskningsproblem samt varför detta är intressant att diskutera och analysera. Inledningen beskriver också syftet med denna forskningsstudie samt de frågeställningar som jag utgått ifrån vid genomförandet av detta arbete.

1.1 Bakgrund

Tidigare forskning och rapporter har visat att hållbar utveckling är ett komplext begrepp som kan definieras på många olika sätt. I temaskriften *Lärande om hållbarutveckling* (Myndigheten för skolutveckling 2004, s. 12–13) uttryckts bland annat att begreppet ännu inte fått något genomslag i skolan och att det därmed heller inte realiserats i undervisningen något som kan ses som problematiskt då undervisning för hållbar utveckling är något som läroplanen kräver.

En granskning gjord av skolverket tyder också på att störst fokus gällande hållbarhetsbegreppet i skolan riktas mot ett ekologiskt perspektiv. Detta trots att begreppet även rymmer sociala och ekonomiska dimensioner (SOU 2004:104 s. 85). I en studie gjord av lektorn Inger Björneloo (2007 s.14) beskrivs att kritik riktats mot begreppet hållbar utveckling, både från politiskt och akademiskt håll då det ses som allt för vagt och komplext. Gunnar Jonsson (2007 s. 57 & 76), lektor i pedagogik, undersökte i sin avhandling lärarstudenters förståelse av och undervisning för hållbar utveckling. Studiens resultat visade på skilda uppfattningar av begreppet hållbar utveckling liksom uppfattningar om undervisning för hållbar utveckling vilket kan tolkas som en följd av begreppets komplexitet. Jonsson (2007 s. 15) menar att hållbar utveckling som begrepp kan vara svårt att hantera i undervisningen. Han belyser bl.a. att det kan vara problematiskt för lärare att veta vad de egentligen ska undervisa om när det gäller hållbar utveckling.

Det är med utgångspunkt i dessa studier och rapporter som jag finner det intressant att undersöka hållbar utveckling inom utbildning för de lägre årskurserna vidare. Begreppets

komplexitet och lärarnas tolkningsfrihet av bl.a. läroplanen kan ses som ett problem som gör det intressant att vidare undersöka lärarnas tankar kring begreppet i relation till undervisningen samt styrdokumentens direktiv kring detta. Jag tänker mig att denna studie kan vara av intresse för verksamma och blivande lärare då de kan inspireras av andras sätt att arbeta med hållbarutveckling. Studien kan också vara intressant för myndigheter som verkar för skolutveckling, då de svårigheter som lärarna upplever med undervisning för hållbar utveckling i denna studie uppmärksammas.

1.2 Begreppet hållbar utveckling

I flertalet böcker och studier som berör ämnet hållbar utveckling beskrivs begreppet som tidigare nämnt vara väldigt komplext och svårdefinierat. Många väljer att belysa begreppet utifrån de tre aspekterna ekonomisk, social och ekologisk hållbar utveckling. En definition som har kommit att lägga grunden för begreppet hållbar utveckling är den som myntades under Brundtlandskommissionen år 1983. FN tillsatte då en grupp experter som hade i uppgift att diskutera och undersöka världens miljö och utvecklingsfrågor. Sådär löd den definition som då formulerades:

"En hållbar utveckling är en utveckling som tillfredsställer dagens behov utan att äventyra kommande generationers möjligheter att tillfredsställa sina behov" (Förenta nationerna, 2012)

1.3 Syfte och frågeställning

Syftet med denna uppsats är att undersöka hur hållbar utveckling och undervisning för hållbar utveckling skrivs fram i läroplanen samt att relatera detta till hur lärare i F-3 beskriver att de arbetar med hållbar utveckling inom SO-ämnena.

- Vad skrivs fram om hållbar utveckling och utbildning för hållbar utveckling i skolans läroplan samt andra dokument som stödjer skolans verksamhet? Vad inkluderas? Vad inkluderas inte?
- Hur tolkar lärarna begreppet hållbar utveckling?
- Hur menar lärarna att de arbetar med hållbar utveckling inom SO-ämnena?
- Vilka svårigheter ser lärarna med undervisningen för hållbar utveckling?

2. Teoretiska utgångspunkter

I denna del presenteras uppsatsens teoretiska utgångspunkter. Dessa kommer att fungera som analysverktyg då jag senare i denna uppsats analyserar studiens resultat. De teoretiska utgångspunkterna är valda utifrån studiens syfte och frågeställningar.

2.1 Hållbarutveckling som ett etiskt projekt

Ett sätt att se på hållbar utveckling och undervisning för hållbar utveckling är genom en etisk syn. I en etisk syn på undervisning för hållbar utveckling riktas fokus mot att ta sig an ett visst ansvar för världen och undervisningen handlar ur denna aspekt därför om att få eleverna att utveckla kunskaper och attityder som främjar hållbar utveckling. Skolans undervisning ska ur detta perspektiv också präglas av ett moraliskt förhållningssätt gentemot hållbarhetsfrågor. Hur olika människors sätt att leva möjliggör eller hindrar en hållbar utveckling, är exempel på sådant som kan tas upp i undervisningen om man ser på hållbar utveckling som ett etiskt projekt (Björneloo, 2008 s.12).

Vidare belyser Björneloo uttrycket ”att bry sig om” och knyter detta till hållbar utveckling ur en etisk dimension. Hon hänvisar till pedagogiklektorn Karin Hjalmeskogs temaskrift Att lära sig bry sig om de nära- och de långt borta (2006). Hjalmeskog hävdar att ”bry sig om” är något som har med hela livet att göra samt att det hör till varje individs behov att bry sig om någon eller att någon bryr sig om en själv. Själva tanken om uttrycket ”att bry sig om” menar Hjalmeskog är en översättning av professorn Nel Noddings ”ethics of care”. Noddings (2013) resonerar i sin studie kring att det krävs två för att bry sig om. Detta beskrivs genom indelningen care-for och care-about där care-for tycks handla om att bry sig om någon som står framför en medan care-about handlar om att bry sig om någon/några utan att det skett ett möte (2013 s.15-21).

Johan Öhman (2006 s. 24-25), professor i pedagogik, belyser i sin studie också exempel på hållbar utveckling som etik. Även han beskriver att hållbar utveckling sett ur ett etiskt perspektiv, bl.a. handlar om att människor bör reflektera över vilka konsekvenser som uppstår av vårt agerande. Förutom det belyser han exempel ur olika policydokument och menar utifrån dessa dokument att hållbar utveckling ur ett etiskt perspektiv även grundar sig i att vi har ett ansvar också för kommande generationer.

2.2 Hållbar utveckling som ett kulturbygge

Undervisning för hållbarutveckling som ett kulturbygge handlar om att lärare i sin undervisning verka för att ge eleverna möjligheten att möta andra kulturer med syfte att öka deras förståelse för andra. Samtidigt ska de också ges möjlighet att delta i dessa kulturer. Mötena och deltagandet kan exempelvis uppstå genom att eleverna ställs inför kreativa uttrycksformer så som t.ex. dans, musik eller konst (Björneloo 2008, s.12-13).

Kulturer påverkas av de vardagliga rutiner som livet består av och förs ofta vidare från generation till generation. Ibland skapas också nya former av en kultur, då människor gör nya erfarenheter eller ifrågasätter något i den rådande kulturen. Hållbar utveckling däremot, styrs inte av någon kultur utan präglas av att man som individ ständigt lär sig nytt, har ett kritiskt förhållningssätt samt skapar sig en egen bild av saker och ting (Björneloo, 2008 s.12-13).

2.3 Individens hållbara utveckling

Undervisning för hållbar utveckling med fokus på individen handlar enligt Björneloo (2008) främst om individens självkänsla, hälsa, lärandeförmåga samt kunskap att tala, läsa och skriva. Denna dimension av hållbar utveckling menar Björneloo även syftar till att främja elevens delaktighet och ansvarstagande i gemensamma frågor som rör hållbar utveckling. Fokus riktas även mot elevens förmåga att agera vid olika situationer som uppstår i världen omkring dem. Detta genom att använda den kunskap och de erfarenheter som de själva besitter. Björneloo hävdar att denna hållbara utveckling inte syftar till individen som egocentrisk utan att eleven snarare har en tillit till sin egen förmåga samt ser sin egen del i det samhälle hen lever i (2008 s.150-151).

2.4 Mina teoretiska utgångspunkter genom dikotomier

Vilken typ av fråga rör undervisningen?

Etik	Politik
<i>Care about</i>	

Vilken inriktning har undervisningen?

Kulturbygge Värdeförmedling	Kunskapsförmedling

Vems ansvar är hållbar utveckling?

Individens ansvar	Gemensamt ansvar		
	<i>Lokalt</i>	<i>Nationellt</i>	<i>Internationellt</i>

Vad omfattas hållbar utveckling av?

Miljö dimension	Ekonomisk & Social dimension

I ovanstående tabell presenteras de begrepp som jag i denna uppsats tänker mig står mot varandra dvs. som dikotomier. Hållbarhetsbegreppet kan diskuteras ur olika perspektiv och utifrån olika aspekter däribland de som står skrivna ovan.

Att se på hållbar utveckling som något etiskt där ett visst mänskligt agerande anses vara det rätta, kan ses som motsatsen till att se hållbarhets frågor som något politiskt dvs. där förslag och åsikter debatteras och omprövas eller där frågan om hur mycket tid som bör läggas på hållbar utveckling är den diskussion som förs (Soneryd & Uggla, 2011 s. 77-78). I ett politiskt synsätt relativiseras föremål för kompromiss mellan olika intressen. Den etiska aspekten av hållbar utveckling kan ses som den form av omsorg eller ansvarstagande som tidigare beskrivits genom Noddings idéer om care about (2013 s. 15-21). En direkt översättning av care about och även care for görs inte i denna uppsats eftersom båda uttrycken på svenska skulle få samma översättning.

Hållbar utveckling som ett kulturbygge eller som någon form av värdeförmedling kan ställas mot hållbar utveckling som kunskapsförmedling. Vad gäller värdeförmedling handlar det om att i skolan främja och förmedla normer och värden som bidrar till ett visst beteende, i det här fallet ett beteende som främjar hållbar utveckling (Thornberg, s. 33). Å andra sidan kan kunskaper i form av vetenskaplig fakta förmedlas kring ämnet, utan att förväntningar på att eleverna ska agera på ett visst sätt tillkommer (Världsnaturfonden WWF, 2008 s. 9-10).

I resultatet av denna studie görs en distinktion mellan undervisning för hållbar utveckling som värdeförmedling och kunskapsförmedling.

Att se på hållbar utveckling som individens hållbara utveckling kan ställas mot det gemensamma ansvaret. I en individualistisk syn på hållbar utveckling handlar det om den enskilde individens agerande och vilja att medverka, i detta fall för att främja hållbar utveckling, tillskillnad mot en syn där gemenskapen och gruppens initiativ betonas. Vad gäller en syn på hållbar utveckling som något som präglas av gemensamt ansvar är nivåer som lokalt, internationellt, nationellt av betydelse att lyfta fram (Soneryd och Ugglå s. 35).

Hållbar utveckling kan delas in i de tre dimensionerna ekonomisk, social och miljömässig hållbar utveckling. Ofta beskrivs dessa tre aspekter i förhållande till varandra. Ett hållbart utbyte av varor och tjänster mellan människor, företag och olika länder är en kortfattad beskrivning av vad den ekonomiska aspekten innebär. Till detta ekonomiska system hör emellertid även sociala dimensioner i form av relationer mellan individer och samhällen som grundar sig på värderingar, normer och lagar. Den sociala dimensionen av hållbar utveckling består även av ett perspektiv på rättvisa. Denna aspekt handlar om människors rätt att tillfredsställa sina behov men också rätten till delaktighet i samhället samt rätten att vara med att påverka världen i en hållbar riktning. Den miljömässiga dimensionen handlar i sin tur om en ekologisk hållbar utveckling som innebär att möjligheter till en god livsmiljö. Denna dimension innebär därför att ekosystem och allt levande skyddas för att bevara naturen och dess biologiska mångfald (Världsnaturfonden WWF, 2008 s. 7-8).

3. Tidigare forskning

I följande avsnitt följer en kort beskrivning av doktorsavhandlingar, rapporter och artiklar som gjorts inom liknande forskningsområde som det jag själv kommer att utforska i denna uppsats. Till att börja med redogör jag för en studie som inspirerat mig till denna studie. Studien undersöker liknande frågor och med liknande teoretiska utgångspunkter men är gjord innan den nya läroplanen 2011 kom till. Den andra studien som beskrivs är gjord utifrån ett elevperspektiv. Anledningen till att jag valt att ta med denna är att den tyder på ett intressant resultat nämligen att lärarnas sätt att låta eleverna möta hållbar utveckling i verksamheten möjligen påverkade elevernas uppfattning begreppet hållbar utveckling. Till sist har jag valt att ta med en studie som även belyser lärarnas tankar om hållbar utveckling vid planeringsskedet.

3.1 Forskningsöversikt

I studien *Innebörder av hållbar utveckling - En studie av lärares utsagor om undervisning* undersöker Björneloo (2007 s.13-14) hur lärare beskriver undervisning för hållbar utveckling. Studiens huvudsakliga syfte är att undersöka och försöka förstå begreppet hållbar utveckling, eftersom det är något som lärare själva förväntas kunna tolka och sätta in i sin undervisning. Studien är gjord genom intervjuer med 17 lärare i förskola och grundskola. Intervjuerna har samlats in och analyserats utifrån en hermeneutisk metod. I sin studie kommer Björneloo (2007 s.93-133) fram till ett resultat som visar att lärarnas tolkningar av begreppet kan delas in i fem olika teman som kan relateras till mänskliga frågor. Ytterligare ett resultat som framkom i studien var att lärarna tolkade innebörden av undervisning för hållbar utveckling främst på tre olika sätt; hållbar utveckling som en etisk praktik, hållbar utveckling som ett kulturbygge samt individens hållbara utveckling (s. 143-150).

I en studie gjord av Deniz Kahriman-Ozturk, Rafika Olgan, Tülin Güler (2012) undersöktes hållbarhetsbegreppet genom semistrukturerade intervjuer med 36 förskolebarn i Turkiet. Syftet med studien var att beskriva vilka idéer barnen hade om begreppet hållbar utveckling sett ur både miljö, ekonomiskt och socialt perspektiv. Barnens idéer analyserades därefter med hjälp utav en induktiv innehålls analys baserad på följande teman; reducering, återanvändning, respekt, reflektion, tänka om och omfördelning (s. 2988). Studiens resultat visade att elevernas idéer gick att relatera till fyra av dessa teman, då de på olika sätt talade om respekt, reducering, återanvändning och återvinning. En möjlig förklaring till att dessa ämnen kom på tal bland barnen var att detta är områden som de mer kontinuerligt fick möta i sin förskoleverksamhet. De tre områden som inte lyftes fram i barnens resonemang handlade om sådant som berörde omfördelning, reflektion och att tänka om. Forskarna kom även fram till att kön inte hade någon påverkan på vilka idéer som fördes fram. En slutsats som drogs av studien var att hållbara metoder är något som tidigt bör integreras i barnens lärande med stöd av läroplanen (s. 2992-2994).

Mike Summers, Graham Corney och Ann Childs har även dem forskat på ämnet hållbar utveckling i sin studie *Teaching Sustainable Development in Primary Schools: an empirical study of issues for teachers*. I studien undersöktes vilka frågor som uppkom för lärare vid planering och undervisning för hållbar utveckling i grundskolan (2010, s. 328). För att kunna studera detta utformades ett program för professionell utveckling med fokus på hållbar utveckling som nio grundskolelärare från åtta olika skolor sedan deltog i. Lärarna skulle som

en del av programmet planera och undervisa i moment med inriktning på hållbar utveckling. I samband med att lärarna planerade sin undervisning och strax innan genomförandet av undervisningen, intervjuades dem utifrån ett schema grundat med utgångspunkt i teoretiska ramar som utformats av forskarna (2010, s. 330-331). Resultaten visade bl.a. att lärarnas uppfattningar av begreppet hållbar utveckling grundade sig på teman relaterade till mänskligt handlande, ansvarstagande och en strävan mot att göra skillnad. En fråga som visade sig vara viktig för lärarna vid planerandet av arbete med hållbar utveckling var ifall de skulle välja ett globalt eller ett lokalt perspektiv (2010, s. 334-335). De lärare som undervisade i mellanstadiet valde enligt studien att arbeta utifrån ett globalt perspektiv medan de lärare som arbetade med de lägre årskurserna ofta tillämpade ett mer lokalt tänk i sin undervisning (2010, s. 343)

4. Metod

I kommande del diskuteras de metoder som använts som verktyg för att besvara studiens frågeställning. I denna uppsats har jag valt att använda mig av två typer av metoder. Då detta arbete intresserar sig för lärarnas tolkningar av begreppet hållbar utveckling samt deras arbete med det i undervisningen, har jag valt att som en metod använda mig av intervjuer. Uppsatsen utgår på så sätt ifrån ett lärarperspektiv.

Den andra metoden som jag valt att använda mig av för att gå tillväga med denna uppsats är att analysera texter, närmare bestämt skolans styrdokument. Hur detta har gått till kommer att beskrivas mer utförligt nedan.

4.1 Kvalitativ metod

Intervju

Båda de metoder som används i denna studie är kvalitativa. Dels har intervjuer med lärare gjorts och dels har en kvalitativ textanalys genomförts. Enligt psykologiprofessorn Göran Ahrne och företagsekonomidocenten Peter Svensson (2012, s.10-17) används den kvalitativa metoden oftast inom samhällsvetenskapliga forskningsområden och utmärks bl.a. av att forskaren är en del av den kontext som ska undersökas.

Professorn Monica Dalen (2015 s.15) beskriver att ett övergripande syfte med kvalitativ forskning är att utveckla en förståelse för företeelser som berör särskilda personer och de situationer som dessa personer verkar i. Vidare beskrivs intervjuer som en typ av kvalitativ

metod som kan användas vid forskning som syftar till att få information om hur människor reflekterar och känner kring sin egen situation. Då syftet med denna uppsats dels handlar om att ta reda på hur lärarna tänker och känner kring begreppet hållbar utveckling och sin undervisning om detta, har jag med utgångspunkt i det som Dalen beskriver kommit fram till att intervju är en av två metoder som lämpar sig bäst för denna studie.

Intervjuerna som genomförts för denna studie är semistrukturerade vilket innebär att jag som forskare i förväg valt ut centrala teman och frågor som delvis strukturerar intervjun. Frågorna som ställts är utformade i en utarbetad intervjuguide och är framtagna med syftet att bidra till att besvara de frågeställningar som ligger till grund för denna studie (Dalen, 2015 s.34-35).

Kvalitativ innehållsanalys

Statsvetenskaps professorn Kristina Boréus (2011 s. 131) hävdar att det finns många skäl att använda sig av studier av texter inom samhällsvetenskapen. Hon menar att texter påverkar samhället och att människors syn på hur samhället bör vara är beroende av hur texter är skrivna och vad som skrivs fram i texter. Med utgångspunkt i Boréus resonemang om texters påverkan, ser jag en kvalitativ textanalys som ytterligare en lämplig metod för denna studie. Detta då syftet med studien, förutom att ta reda på hur lärare reflekterar om hållbar utveckling, också är att undersöka hur och vilka idéer som skrivs fram om undervisning för hållbar utveckling i skolans styrdokument.

Alan Bryman (2011 s. 290), professor i sociologi, lyfter kvalitativ innehållsanalys som ett av de vanligaste tillvägagångssätten när det gäller att kvalitativt granska och analysera dokument. Metoden går ut på att man som forskare, i sitt material, strävar efter att finna bakomliggande teman, Bryman menar att forskaren vill kategorisera det som undersöks. I resultatet av denna uppsats kommer texterna att analyseras genom en kvalitativ innehållsanalys, då jag bl.a. söker efter bakomliggande teman i texterna. Jag kommer även att, i analysen, använda mig av de kategoriseringar eller snarare dikotomier som jag tidigare i denna uppsats presenterat under teoriavsnittet (se sid. 4-8). Med hjälp av analysverktygen kommer jag att göra tolkningar av det som skrivs i de texter samt i det intervjumaterial som analyseras. Detta innebär att denna innehållsanalys kan beskrivas som latent snarare än manifest, då jag inte enbart redogör för det som står utan även tolkar innehållet (Olsson & Sörensen, 2011 s. 210).

4.3 Val av texter

Skolverket är en myndighet som ansvarar för förvaltning av bl.a. skolan och förskolan. Myndighetens uppgift är att verka för att främja att alla elever får en likvärdig och trygg utbildning som håller god kvalitet. De ska även bidra med att ge eleverna goda möjligheter att utveckla sitt lärande och sina kunskapsresultat. Till detta hör även att Skolverket sprider information om forskning till verksamheterna (Skolverket, 2015-08-21). Skolverket kan utifrån denna beskrivning ses som en myndighet vars uppgifter spelar en central roll för skolan och dess utveckling. Med anledning av detta har jag valt att i denna uppsats analysera texter som publicerats och skrivits av eller på uppdrag av skolverket. Texterna har valts ut, från skolverkets hemsida och med utgångspunkt i att de på ett eller annat sätt berör hållbar utveckling och läran för hållbar utveckling.

I sökandet av texter som berör hållbar utveckling och undervisning för hållbar utveckling på skolverkets hemsida har jag uppmärksammat att inte mycket material finns att tillgå på ämnet vad gäller texter skrivna efter år 2005. På hemsidan hänvisar man till statens offentliga utredning och rapporten *Lärande för hållbar utveckling* från år 2004, då man beskriver undervisning i hållbar utveckling. Publikationen som hänvisar till denna SOU-rapport är senast granskad 2014-10-24, vilket jag tolkar som att utredningen än idag kan ses som aktuell (Skolverket, 2014-10-24). Denna SOU-rapport är i grunden inte ett styrdokument men kan ändå betraktas som det eftersom det publicerats på en sida där lärare kan hämta utgångspunkter och finna stöd för sin undervisning. Med anledning av bristen på texter från senare årtal och skolverkets hänvisningar till denna rapport, har jag valt att använda denna text som ytterligare ett material att analysera i denna uppsats.

4.4 Val av informanter

I denna undersökning har jag valt att intervjua verksamma lärare för grundskolans tidigare år dvs. F-3. Valet grundar sig i att läroplanens anvisningar gällande undervisning för hållbar utveckling riktar sig mot just lärare för bl.a. dessa årskurser. Deltagande informanter i denna studie är begränsat till fem intervjupersoner eftersom tanken är att jag ska fördjupa mig i just dessa lärares tankar och funderingar kring undervisning för och om hållbar utveckling. Informanterna har kontaktats via epost där bl.a. en beskrivning av studiens syfte funnits med.

4.5 Genomförande av intervjuer

Sociologiprofessorn Jan Trost (2010 s. 65) beskriver att det är viktigt att tänka på vilken plats man bestämmer sig för att vara på när man genomför intervjun. Han belyser att det kan vara bra att låta intervjudeltagaren själv välja plats eftersom han/hon faktiskt ställt upp på att delta i intervju. Samtidigt menar han att det är viktigt att inte helt och hållet lägga ansvaret på den som ska bli intervjuad, utan att man själv även kommer med förslag på lämpliga platser. Med utgångspunkt i Trosts resonemang om platsval vid genomförande av intervjuer valde jag att låta mina intervjupersoner själva välja platsen för intervjuerna. Jag lyfte fram några få förslag men samtliga av de deltagande personerna i denna undersökning hade önskemålet att få genomföra intervjun på sin arbetsplats. För att inte bli störda av ljud och annat, utspelade sig samtliga av intervjuerna i mindre rum som var avskilda från verksamheten. Med tillstånd från samtliga av de deltagandes tillåtelse, spelades intervjun in med hjälp av mobiltelefon. Med hjälp av transkriberingsverktyget ExpressScribe, transkriberades intervjuerna från tal till text kort därefter.

4.6 Etiska aspekter

Gällande textanalyserna finns inga etiska aspekter att ta hänsyn till då dokumenten som analyserats i denna uppsats är offentliga och tillgängliga på bl.a. skolverkets hemsida. Gällande intervjuerna har jag utgått ifrån de etiska principer som används vid humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning och som beskrivs av vetenskapsrådet (2002 s. 5-14). Samtliga av dessa principer fanns beskrivna i det mail som skickades ut till informanterna vid förfrågan om intervjudeltagande. Detta för att göra informanterna medvetna om sina rättigheter.

I enlighet med informationskravet (Vetenskapsrådet, 2002 s.7) fick informanterna ta del av information gällande deras eventuella deltagande samt syftet med studien. De blev också upplysta om att deltagande var frivilligt och att de när som helst kunde välja att avbryta sin medverkan i studien. De hade alltså rätten att själva bestämma över sin eget deltagande, något som kan relateras till innebörden av den etiska principen samtyckeskravet (Vetenskapsrådet, 2002 s.9). Vid arbetet med denna uppsats har jag även utgått ifrån konfidentialitetskravet som innebär att samtliga av de uppgifter som jag som forskare får ta del av genom mina informanter, behandlas med största möjliga försiktighet samt förvaras säkert (Vetenskapsrådet, 2002 s.12). Hänsyn till nyttjandekravet har också tagits i samband med denna studie. Nyttjandekravet innebär att de uppgifter som samlats in enbart används för det

forskningsändamål som denna studie rymmer. Jag har tydliggjort detta för mina informanter genom att tala om för dem att allt som framkommer vid intervjun inte kommer att användas för kommersiellt bruk eller andra vetenskapliga syften annat än denna uppsats (Vetenskapsrådet, 2002 s.14).

4.7 Presentation av informanter

Nedan följer en kort beskrivning av de informanter som deltagit i min undersökning genom intervjuer. För att bevara personernas anonymitet har samtliga av de deltagandes namn bytts ut mot fiktiva namn.

Alma

Alma är 37 år gammal och har arbetat som lärare i sammanlagt 10 år. Hon är utbildad grundskolelärare i årskurs F-6 och ämnena svenska, svenska som andra språk, samhällsorienterande ämnen (SO), samt matematik. Alma arbetar för närvarande på en F-3 skola belägen i en av Stockholms förorter.

Angelica

Angelica är 37 år gammal och har arbetat som lärare i 12 år. Utbildningen hon läst är en 1-7 lärarutbildning med naturvetenskap och historia som inriktning. Vid genomförandet av intervju var Angelica verksam lärare på en grundskola i en förort väster om Stockholm.

Elin

Elin är 51 år gammal och har arbetat som lärare i grundskolan under 17 års tid. Hon är utbildad 1-7 lärare med inriktningen samhällsorienterade ämnen samt humanism. Elin arbetar som lärare på en skola söder om Stockholm.

Camilla

Camilla är 55 år gammal och har arbetat som lärare i sammanlagt 12 år. Hon är utbildad grundskolelärare för årskurserna 1-7 med inriktning på ämnena svenska, svenska som andra språk samt samhällsorienterande ämnen. Camilla arbetar vid tiden för intervjun på en skola belägen i en förort väster om Stockholm.

Jessica

Jessica är 35 år gammal och har arbetat som lärare i snart 12 år. Hon har en 4-9 lärarutbildning med inriktning på matematik, naturkunskap samt idrott men arbetar för närvarande som lärare i de lägre årskurserna. Skolan som hon arbetar på ligger i en förort väster om Stockholm.

5. Resultat och analys

5.1 Resultat och analys av texter

I denna del följer en analys av det empiriska textmaterial som används för att besvara frågan om vad som skrivs fram om hållbar utveckling i styrdokumenterna för grundskolan. Analysen kommer att, som tidigare nämnt, genomföras i form av en innehållsanalys och med hjälp utav de teoretiska analysverktyg som tidigare presenterats. Det som fokuseras i materialet är att beskriva vad som skrivs om hållbar utveckling dvs. vad som inkluderas. Jag kommer också att titta på vad som inte inkluderas i texterna.

5.1.1 Läroplanen för grundskolan förskoleklassen och fritidshemmet 2011

I denna del presenteras läroplanens anvisningar kring hur hållbar utveckling bör genomsyra undervisningen. De delar av läroplanen som analyseras här berör ämnena geografi och samhällskunskap vilka presenteras separat.

5.1.2 Geografi

I den del av läroplanen som beskriver ämnet geografi närmare, nämns också hållbar utveckling. Syftesbeskrivningen belyser bl.a. följande:

“Genom undervisningen ska eleverna utveckla kunskaper om hur människa, samhälle och natur samspelar och vilka konsekvenser det får för naturen och människors levnads villkor.”
(Skolverket, 2011 s. 159)

Längre fram poängteras om hållbar utveckling att eleverna genom geografiundervisningen ska ges möjligheten att utveckla förmågan att genom överväganden om etik samt hållbar utveckling värdera olika lösningar på miljö- och utvecklingsfrågor (Skolverket, 2011 s. 160)

I citatet ovan riktas fokus på kunskaper som hör till hållbarhetsbegreppet. Här lyfter man inte enbart miljöaspekten som på många andra stycken i läroplanen. Visserligen betonas naturen något som kan knytas samman med just ett miljöperspektiv men även samhället och människans levnadsvillkor skrivs fram som en del av denna kunskap. Beskrivningen om att

undervisningen ska främja kunskaper kring samband mellan de tre aspekterna människa, samhälle och natur, kan alltså tolkas som ett bredare perspektiv på hållbar utveckling där samtliga dimensioner tycks vara av vikt. Att eleverna även ska bli medvetna om vilka konsekvenser dessa samband kan få för natur och människans levnadsvillkor tyder på att undervisning för hållbar utveckling dels betraktas som en etisk fråga (Björneloo, 2008 s.12). Samtidigt betonas även att det är genom kunskaper som ska hjälpa eleverna att förstå vilka konsekvenser de nämnda sambanden kan få för natur och människor. Denna beskrivning tyder på att undervisningen för hållbar utveckling är tänkt att vara inriktad på att förmedla kunskaper snarare än att förmedla värden.

Läser man vidare i läroplanen betonas även den etiska aspekten uttryckligen. Detta går att urskilja i beskrivningen om att eleverna ska ges möjlighet att utveckla förmågan att kunna finna lösningar på miljö och utvecklingsfrågor utifrån just etiska överväganden och hållbar utveckling. Exempel på vad man menar med etiska överväganden ges inte men beskrivningen tyder enligt min tolkning på att hållbar utveckling inte är något som bör betraktas som en politisk fråga då bl.a. etik lyfts fram i beskrivningen.

5.1.3 Samhällskunskap

I läroplanen för grundskolan förskoleklassen och fritidshemmet beskrivs i skolans uppdrag att undervisningen ska lyfta fram hur olika funktioner i samhället samt vårt sätt att leva kan regleras för att främja hållbar utveckling (Skolverket, 2011 s.9).

Vidare skildras hållbar utveckling som begrepp ytterligare i läroplanen inom ämnet samhällskunskap. Enligt de kunskapskrav som beskrivs förväntas eleven i slutet av årskurs 3 kunna beskriva hur människors sätt att leva påverkar miljön och med utgångspunkt i detta ge förslag på hur man kan verka för hållbar utveckling (Skolverket, 2011 s.204).

Hur undervisningen ska se ut eller vilka funktioner som bör lyftas fram för att främja hållbar utveckling beskrivs inte närmare. Det underförstås i texten att det sätt som vi idag lever på inte är tillräckligt anpassat sett ur ett hållbarhetsperspektiv. Fokus i dessa beskrivningar ligger enligt min tolkning främst på människans agerande i relation till hållbar utveckling. Att hållbar utveckling relateras till människans agerande på detta sätt kan återigen ses som ett exempel på en syn på hållbar utveckling som ett etiskt projekt (Björneloo, 2008 s. 12). Undervisningen förväntas, ur detta perspektiv och i enighet med läroplanens beskrivning,

främja att eleverna får reflektera över konsekvenserna kring sitt eget handlande.

Beskrivningen tycks alltså inte tyda på att hållbar utveckling är en fråga som man bör kompromissa om, vilket utesluter att hållbar utveckling ses som en politisk fråga.

I beskrivningen om kunskapskraven betonas miljöaspekten av hållbar utveckling men också här knyts sambandet till människans handlande. Detta genom beskrivningen att eleven utifrån reflektioner kring sin egen påverkan på miljön även förväntas kunna komma med förslag på hur man kan göra för att främja hållbar utveckling. Varför just miljöaspekten betonas i beskrivningen motiveras eller förtydligas inte. Däremot skulle beskrivningen kunna tyda på att hållbar utveckling innefattar både en miljömässig och en social dimension då människa och miljö relateras till varandra. Den ekonomiska aspekten lämnas dock utanför denna beskrivning eftersom den inte nämns alls i detta sammanhang.

Att eleven i årskurs 3 förväntas kunna komma med egna förslag som främjar hållbar utveckling, kan relateras till två av Björneloos (2008 s. 12-13) idéer om undervisning för hållbar utveckling. Dels en etisk syn på hållbar utveckling men också en syn på hållbar utveckling med individen i fokus. Beskrivningen pekar dels mot att eleverna bör ha kunskaper om människors agerande och samt utveckla attityder som leder till hållbar utveckling vilket är tendenser som även betonas i synen på hållbar utveckling som ett etiskt projekt. Inte heller här benämns hållbar utveckling eller undervisning för hållbar utveckling som en politisk fråga, snarare tycks beskrivningen tyda på att ett visst agerande främjar hållbar utveckling. Förutom detta förväntas eleven i årskurs 3 kunna bidra med egna förslag som främjar hållbar utveckling vilket kan ses som exempel på delaktighet, ansvarstagande och tillit till den egna förmågan. Dessa tre delar är centrala i synen på undervisning för hållbar utveckling med fokus individen och beskrivningen genomsyras enligt min tolkning av just detta perspektiv. Fokus ligger i denna syn på hållbar utveckling på att främja elevens tillit till sin egen förmåga för att få denne att se sin egen del i samhället (Björneloo, 2008 s. 150-151).

5.2 Kommentarmaterial för läroplanen

5.2.1 Geografi

I kommentarmaterialet för ämnet geografi ges exempel på sammanhang där geografiska kunskaper är nödvändiga att besitta. Däribland beskrivs att konsumtion av mat och andra produkter också kan ses som ett sammanhang där geografiska kunskaper är nödvändiga. Att varje måltid består av råvaror från olika platser världen över och att de bär på historier om

exempelvis odling och miljökonsekvenser är något som vidare knyts till geografiämnet. Det beskrivs också vidare att en jämförelse mellan konsekvenserna för natur och människa även det kräver geografikunskaper. Man hävdar i materialet att medvetna val kring konsumtion och handlande är svåra att göra då produkterna i dagens butiker kommer från hela världen. Det är därför svårare att se hur ens agerande på en plats kan påverka en helt annan plats (Skolverket, 2011 s. 8).

Det hävdas i materialet att man med hjälp av kunskaper i geografi lättare kan klargöra hur dessa samband ser ut vilket i sin tur leder till möjligheter att reflektera och fatta lämpliga beslut kring vilket agerande som bidrar till en hållbar utveckling (Skolverket, 2011 s.8).

I beskrivningen ges exempel på hur konsumtionen av mat kan relateras till geografiämnet. Konsumtionen relateras även till hållbar utveckling genom beskrivningar om olika aspekter som miljö, natur och människa vilka kan tyckas höra till begreppets innebörd. Begreppet hållbar utveckling nämns strax efter att detta exempel om konsumtion beskrivits och jag tolkar det därför som att medvetenhet kring sin vardagliga handlande är något som hör till hållbarhetsbegreppet.

Det är underförstått att det är viktigt att kunna göra medvetna val kring konsumtion när det gäller hållbar utveckling. Detta förstås eftersom hållbarhetsbegreppet nämns i anslutning till resonemanget. Att man i beskrivningen lyfter fram svårigheten kring att se hur ens agerande på en plats kan få konsekvenser på en annan plats kan relateras till Noddings beskrivning om care-about (2013 s. 15-21). Utifrån beskrivningen tycks individen förväntas ta hänsyn till och reflektera kring vilka konsekvenser ens eget handlande kan bidra till. Detta trots att ett möte mellan personen och platsen inte nödvändigtvis skett. Enligt min tolkning kan det ses som något form av omsorg om även sådant som är främmande för en själv vilket är centralt i Noddings idéer om ”care-about” (2013 s.15-21). Jag tolkar det som att svårigheten man syftar till i beskrivningen av kommentarmaterialet, ligger i att just ta hänsyn till något/någon som kanske inte ligger närmast en själv. Att det i beskrivningen antyds att ens agerande på en plats påverkar en annan plats, kan tolkas som ett internationellt perspektiv på hållbar utveckling.

I beskrivningen längre fram hävdar man att geografikunskaper kan bidra till ett klargörande av samband som i sin tur leder till att man genom reflektion kan fatta lämpliga beslut om vilka handlingar som leder till en hållbar utveckling. Enligt min tolkning kan båda dessa

beskrivningar ses som exempel på den syn på undervisning för hållbar utveckling som ett etiskt projekt (Björneloo, 2008 s. 12). Mycket i beskrivningarna kan ses som strävanden mot att man i undervisningen ska främja elevens eget ansvarstagande samt ett moraliskt förhållningssätt gentemot hållbarhetsfrågor. Detta är tendenser som också är centrala för hållbar utveckling sett som en etisk fråga.

Vidare i kommentarmaterialet för geografi belyses hållbar utveckling genom en egen rubrik i texten. Under denna rubrik förtydligas kursplanen genom beskrivningar om att det är allas ansvar att se till att jorden tas om hand på ett sådant sätt som främjar hållbar utveckling. Komplexa hållbarhetsfrågor menar man förstås genom att naturvetenskapliga och samhällsvetenskapliga infallsvinklar i geografiämnet förenas (Skolverket, 2011 s. 8-9).

I beskrivningen ovan betonas ”allas ansvar” vilket kan relateras till en syn på hållbar utveckling som något som handlar om ett gemensamt ansvar snarare än ett ansvar som ligger hos den enskilde individen. Enligt min tolkning föreligger i beskrivningen även ett internationellt perspektiv, eftersom man ”talar” om att det är jorden som ska tas om hand. Då jorden består av en hel värld räcker det inte att man på en plats agerar för hållbar utveckling. Hela jordens befolkning måste vara delaktig.

Både i kommentarmaterialet för ämnet geografi och samhällskunskaps lyfts Brundtlandkommissionens definition av begreppet hållbar utveckling (Skolverket, 2011 s. 8). I materialet för ämnet geografi poängterar man att det finns olika definitioner av begreppet samt att det inte finns någon ömsesidig förståelse för hur begreppet bör tolkas. Att hållbar utveckling består av dimensionerna ekologisk, ekonomisk och social hållbar utveckling och att dessa är beroende av varandra, menar man i materialet är en tolkning som kan göras om man utgår ifrån den tidigare nämnda definitionen. I kommentarmaterialet beskrivs att utvecklingen kan tänkas vara hållbar först när det är jämnt mellan dessa tre dimensioner på ett sådant vis att det inte utmanar ekologi, ekonomi eller social enighet i nutid och framtid.

Vidare lyfter man i materialet en fråga som exempel på hur ett hållbarhetsperspektiv kan tillämpas:

”Hur påverkas ekonomin, naturen och människorna av små och stora beslut på individ- och samhällsnivå, och var ligger den önskvärda balanspunkten mellan de tre dimensionerna?”

Förmågan att ställa den frågan är avgörande för om eleverna ska kunna medverka till att utforma framtidens hållbara samhälle. (Skolverket, 2011 s. 9)

I beskrivningen belyses samtliga av de tidigare nämnda dimensionerna genom bl.a. Brundtlandskommissionens definition av begreppet. Här handlar det inte enbart om individen utan även samhället i stort vilket tyder på att hållbar utveckling ses som ett gemensamt ansvar. En fråga lyfts fram som exempel på hur ett hållbarhetsperspektiv kan anges. I frågan inkluderas samtliga av de tre dimensioner som sägs höras till hållbar utveckling, vilket kan tolkas som att ingen dimension anses vara av större vikt än den andre. Varför är denna fråga är avgörande att ställa beskrivs inte närmare. Detta trots att man hävdar att frågan är avgörande för elevernas medverkan i att forma ett hållbart samhälle. Återigen betonas att elevernas delaktighet vilket än en gång kan tolkas som en syn på undervisning för hållbar utveckling som ett etiskt projekt och individens hållbara utveckling (Björneloo, 2008 s 12 & 150-151). Detta då man i beskrivningen kan urskilja tendenser i likhet med dessa perspektiv på hållbar utveckling. Exempelvis tycks undervisningen, om man utgår ifrån citatet ovan, ha som mål att få eleven att vilja delta i främjandet av ett hållbart samhälle.

Längre fram beskrivs att de uppfattningar om hur de tre dimensionerna ska balansera varandra skiljer sig mellan olika personer. Även åsikten om vad som uppfattas som negativa konsekvenser och i så fall för vem dessa negativa konsekvenser blir skiljer sig beroende på vem man frågar. På grund av allt detta blir också betydelsen av själva begreppet hållbar utveckling något som varierar. Skolverket menar å ena sidan att det kan ses som en svaghet att begreppet är så svårt att greppa. Å andra sidan hävdar de att det också kan ses som en styrka, då de menar att svårigheterna kring begreppet leder till att ett pågående samtal om hur vi vill att vår framtid ska se ut uppmuntras. Ett sådant samtal kan gynnas av att få ta plats under geografielektioner då ämnet rymmer frågor med utgångspunkt i resursanvändning, miljö och människans aktiviteter (Skolverket, 2011 s. 8-9)

Resonemanget kring begreppets variation kan tolkas som något motsägelsefullt. I beskrivningen poängteras att begreppet är komplext och svårt att greppa samtidigt som man hävdar att detta leder till diskussion gällande framtiden. På vilket sätt framtiden kan knytas till hållbar utveckling motiveras inte vidare i beskrivningen. Att man lyfter en framtidssyn kan enligt min tolkning ses som ett exempel på en syn på undervisning för hållbarutveckling som ett etiskt projekt där det skulle kunna handla om att värna om kommande generationer

(Öhman, 2006 s.24-25). Utifrån denna tolkning tyder beskrivningen i så fall inte på att hållbar utveckling skrivs fram som en politisk fråga.

5.2.2 Samhällskunskap

Under rubriken syfte i kommentarmaterialet nämns bl.a. att en utmaning som idag står framför oss är huruvida vi ska forma vårt samhälle för att möjliggöra en hållbar samhällsutveckling. Även i detta kommentarmaterial lyfts, som tidigare nämnt, den definition som myntades i Brundtlandskommissionens rapport år 1987 och som i inledningen av denna uppsats redan citerats (se sid. 4 i denna uppsats). Det poängteras vidare att en allmän uppfattning är att begreppet handlar om en social, en ekonomisk och en ekologisk dimension. I likhet med kommentarmaterialet för geografi tycks en utveckling vara hållbar först när dessa tre dimensioner är i balans och samtidigt inte utmanar samhällets ekonomi, ekologi och sociala gemenskap längre fram (Skolverket, 2011 s. 6-7).

Uppgiften för ämnet samhällskunskap vad gäller att bidra till hållbarhetsstudierna innebär enligt detta material att arbeta med frågor som handlar om mänskliga rättigheter, välfärd, samhällsekonomi, rättssäkerhet samt interkulturella relationer. Dessa ämnen är viktiga delar av hållbar samhällsutveckling (Skolverket, 2011 s. 7).

I de beskrivningar som görs för kommentarmaterialet till ämnet samhällskunskap kan man urskilja tendenser i likhet med ett perspektiv på hållbar utveckling som ett etiskt projekt samt som ett kulturbygge. Interkulturalitetsbegreppet i sig handlar om att skapa sig en förståelse för andra människor genom möten med andra och exempelvis dess kultur. Detta är även sådant som är centralt för synen på hållbar utveckling som ett kulturbygge (Björneloo, 2008 s.12-13). Utbildning för hållbar utveckling alltså utifrån denna beskrivning alltså tolkas som någon form av värdeförmedling snarare än en kunskapsförmedling eftersom de ämnen som frågorna enligt beskrivningen bör handla om rymmer värden. De ämnen som i beskrivningen betonas kan vidare knytas till den ekonomiska och sociala dimensionen av hållbar utveckling. Enligt min tolkning hamnar den miljömässiga aspekten i just denna beskrivning lite i skymundan, då värden knutna till miljön inte direkt nämns som exempel på frågor att diskutera.

5.3 Vad är hållbar utveckling?

Nedan följer en presentation av publikationen *Vad är hållbar utveckling?* Som publicerats med beskrivningen "*undervisningsstöd för grundskolan*" på skolverkets hemsida.

I inledningen av texten beskrivs hur vi människor idag, genom medias rapportering, insett att det jordklot vi delar och lever på utsätts för enorma förändringar som vi tidigare aldrig upplevt. Vidare förklaras att mängden människor som föds ständigt ökar och att vi därmed är underordnade planetens biofysiska lagar. I texten menar man att vi människor överutnyttjat samt dragit ut på gränserna vad gäller den tekniska hanteringen av föroreningsproblematiken.

Texten belyser fortsättningsvis hur dagliga aktiviteter såsom hushålls, arbete och transporter på lokal nivå även påverkar de globala systemen. Konsekvenserna av dessa aktiviteter menar man i sin tur blir att globala miljöförändringar uppstår. Exempel på sådana miljöförändringar anges vidare som växthusproblemet, giftspridningen och ozonuttunnningen vilka beskrivs påverka människor som lever under skilda levnadsförhållanden mer eller mindre.

Det hävdas att människor olika sätt att leva på dvs. levnadsstandard och levnadsvillkor ger olika mycket påverkan på miljön. Utifrån detta menar man i texten att sociala levnadsförhållanden, ekonomiska förutsättningar och miljöpåverkan hänger ihop.

Inledningen av texten pekar mot ett miljöperspektiv på hållbar utveckling, då man lyfter fram exempel som kan relateras till miljö. I slutändan klargör man dock att de tre dimensionerna hänger ihop. Alla tre dimensioner tycks enligt min tolkning alltså inkluderas i beskrivningen även om miljöaspekten betonas något mer. Ett internationellt perspektiv på hållbar utveckling genomsyrar texten då man bl.a. belyser att aktiviteter på lokal nivå även påverkar globalt. Hållbar utveckling handlar, utifrån denna texts beskrivning, alltså inte enbart om det som sker lokalt eller nationellt.

Det som benämns vara den stora frågan idag är hur vi ska kunna tillfredsställa de behov som vi människor kräver och samtidigt värna om att kommande generationers behov ska kunna tillgodoses. I relation till denna beskrivning lyfter man i texten fram den definition av hållbar utveckling som kom i samband med Brundtlandsrapporten år 1980 (se definitionen på sid 4 i denna uppsats).

Textens beskrivning om att värnandet om kommande generationers behov också är en del av hållbar utveckling tyder på en syn på hållbar utveckling som ett etiskt projekt (Öhman 2006 s. 24-25). Enligt den beskrivningen av hållbar utveckling, förväntas vi människor bry sig om de som kommer att leva efter oss något som kan förstås i ljuset av Noddings ethics of care (2013 s. 15-21). I detta fall handlar det om att bry sig om någon/några, fastän ett möte med dessa

aldrig skett vilket kan ses som exempel på Noddings tanke om care about som handlar om just det. Att den stora frågan för hållbar utveckling enligt texten handlar om hur vi ska agera etiskt med tanke på kommande generationer tyder på att hållbar utveckling här inte betraktas som en politisk fråga.

Längre fram i texten lyfter man fram begreppet resiliens, vilket man menar beskriver ett systems förmåga att efter störning och påverkan återhämta sig. Experter på området slår larm om att det inte kommer vara möjligt för system att uppnå sitt ursprungliga tillstånd, om vårt sätt att leva överskrider vissa gränsvärden. En del menar att den livsstil som idag råder, med tanken om att ha fortsatt materiell tillväxt, i längden inte är hållbar.

Vidare i texten hävdas att hållbar utveckling dock framförallt handlar om hur vi människor önskar leva våra liv tillsammans i framtiden. Till detta hör samtal om detta samt förutbestämda ramar för hur en sådan diskussion bör föras. Det poängteras att naturvetenskaplig forskning samt experternas talan är viktig att ta hänsyn till för att vi ska kunna förstå de ramar vi har att förhålla oss till.

Den ekonomiska aspekten benämns senare i texten som en viktig del av den hållbara utvecklingen när det gäller att kunna föra resonemang realistiska resonemang om fördelning. I nästa mening beskrivs dock följande:

”Men till syvende och sist behövs det en bred diskussion om vad vi betraktar som ett gott liv och vilka sociala förhållanden vi önskar att vi och de runt omkring oss ska leva under. I hela det här sammanhanget har utbildning en central roll.” (Skolverket, 2013)

Till detta resonemang följer en beskrivning om att lärande för hållbar utveckling består av en blandning av att ta till sig kunskaper på ämnet, utveckla kreativitet och nytänkande som bidrar till utvecklingen samt diskutera kring fördelning, rättvisa samt jämlikhet. Avslutningsvis beskrivs utbildning för hållbar utveckling handla om att alla vi som växer upp på denna planet har rätt till kunskaper om omständigheterna samtidigt som möjligheten att delta i beslut om hur framtiden ska formas också ska ges. I detta sammanhang i texten nämns demokrati som en betydelsefull del av utbildning. Till detta hör att vi som lever på denna jord ges möjligheten till reflektion gällande konsekvenserna av vårt sätt att leva för att i sin tur ta ställning till och ansvara för vår framtida utveckling. God utbildning och undervisning hävdas vara oersättliga delar i att nå hållbar utveckling.

Texten skildrar enligt min tolkning hållbar utveckling dels som ett kulturbygge eftersom nytänkande och kreativitet som bidrar till utveckling beskrivs vara något som bör främjas (Björneloo, 2008 s. 12-13). Samtidigt betonas kunskapsaspekten som en viktig del för att kunna fatta beslut kring hållbar utveckling. Hållbar utveckling betraktas enligt min tolkning av texten alltså både som någon form av kunskapsförmedling och värdeförmering.

I texten betonas att alla vi som växer upp på denna planet ska ges möjligheten att delta, påverka och ansvara kring den hållbara utvecklingen. Denna beskrivning tyder på att hållbar utveckling handlar om ett gemensamt ansvar snarare än ett individansvar. Textens resonemang gällande att utbildning för hållbar utveckling bör möjliggöra reflektion om konsekvenserna av vårt handlande, kan ses som exempel på en syn på hållbar utveckling som en etisk fråga (Öhman, 2006 s. 24-25). I texten framhålls med andra ord att vi människor bör agera utifrån ett moraliskt förhållningssätt vilket enligt min tolkning återigen utesluter en syn på hållbar utveckling som en politisk fråga.

5.4 SOU (2004): Att lära för hållbar utveckling

Nedan följer en presentation samt analys av material ur SOU-rapporten Att lära för hållbar utveckling (SOU 2004:104). Materialets delar är utvalda då de berör perspektivet hållbar utveckling samt undervisning för hållbar utveckling och då jag anser att de är av relevans för att besvara min frågeställning. De delar av rapporten som materialet är hämtat ifrån är följande: *Sammanfattning* (s.9-18), *Vad är hållbar utveckling?* (s. 32-34), *Om lärande, utbildning och hållbar utveckling* (s. 59-73) samt *Sverige ska vara ett föregångsland inom utbildning för hållbar utveckling* (s. 153-155).

I SOU-rapporten Att lära för hållbar utveckling lyfts Brundtlandskommissionens definition av begreppet hållbar utveckling på flera ställen (2004:104 s. 10, s. 32, s. 59)

I det inledande kapitlet av rapporten lyfts frågan om vad hållbar utveckling egentligen är (s. 32). Vad hållbar utveckling handlar om skrivs bl.a. fram på följande sätt:

”Hållbar utveckling handlar om gemensamt ansvar och solidaritet mellan generationer, mellan kvinnor och män och mellan folk-grupper och länder” (SOU, 2004:104 s. 32).

Vidare hävdas att världens länder idag är mer beroende av varandra än de tidigare varit. Hur vi människor lever världen över och hur vår politik är organiserad påverkar och påverkas av andra. Det är enligt denna rapport, inte enbart Sveriges ansvar att bidra till en hållbar och rättvisare värld.

Begreppet hållbar utveckling förklaras senare i texten, utifrån en normativ syn, handla om att tillgodose dagens behov av utveckling vad gäller hela världens befolkning. Detta samtidigt som man ska värna om kommande generationers behov. Vad gäller detta hävdas att individens delaktighet och ansvar är av stor betydelse (SOU 2004:104 s. 33).

I samtliga av de tre stycken som ovan beskrivits lyfts delaktighet och ansvar som en del av hållbar utveckling. Detta ansvar handlar inte enbart om att verka för hållbar utveckling för sin egen skull utan även för kommande generationers. Individens ansvar betonas men man lyfter även att det är ”allas” ansvar att bidra till en hållbar och rättvisare värld. Beskrivningarna som här framgår av individens ansvarstagande kan, som tidigare nämnt, relateras till en syn på hållbar utveckling som individens hållbara utveckling. Vad gäller denna syn handlar många av grundidéerna inom detta perspektiv om att främja individens delaktighet och ansvarstagande samt att få denne att ses sin egen del i den värld han/hon lever i.

Å andra sidan nämns även i relation till hållbarhetsbegreppet att världens länder idag blir mer beroende av varandra samt att det inte är enbart Sveriges ansvar att verka för hållbar utveckling. Enligt min tolkning kan just denna beskrivning relateras till en syn på hållbar utveckling som ett gemensamt ansvar på internationell nivå.

De beskrivningar som lyfter betydelsen av att verka för hållbarutveckling med tanke på kommande generationer kan ses som exempel på hållbar utveckling som ett etiskt projekt. Öhman (2006 s. 24-25) beskriver att hållbar utveckling som etik kan handla om att just värna om kommande generationer, något som denna rapport genom sina beskrivningar enligt min tolkning också syftar till. Hållbar utveckling enligt beskrivningarna tycks därmed uppskattas som en fråga om etik snarare än politik.

Utgångspunkten för begreppet hållbar utveckling beskrivs grunda sig i en översikt gällande samhällets behov, förutsättningar och problem. Grundregeln är att ekonomiska, sociala och miljörelaterade dimensioner är delar av detta. Dessa tre dimensioner belyses på flertalet ställen i rapporten och det hävdas att en balans mellan dessa tre krävs för att en hållbar

utveckling ska främjas och uppnås. Uppfattningen om att dessa tre dimensioner kan ses som centrala för hållbar utveckling, menar man i rapporten att det råder stor enighet om (SOU 2004:104 s. 70).

De tre dimensionerna förklaras vidare genom exempel på vad dessa kan innebära. Som en förutsättning för hållbar utveckling nämns bl.a. den ekonomiska tillväxten. Å andra sidan beskrivs att en ekonomisk hållbar utveckling inte kan nås av något land om exempelvis miljön påverkas negativt, om en rättvis fördelning av välståndet inte genomförs samt om det människans hälsa och utbildning inte förbättras. På så vis menar man att den ekonomiska aspekten av hållbar utveckling hänger ihop med den sociala aspekten av hållbar utveckling (SOU 2004:104 s.33). Den sociala dimensionen av hållbar utveckling förklaras på följande sätt:

Den sociala dimensionen av hållbar utveckling lyfter fram betydelsen av att resurser, inflytande och makt fördelas på ett rättvist, jämlikt och jämställt sätt, att alla människor får tillgång till social service och att individen känner trygghet och delaktighet (SOU 2004:104 s. 33)

I ovanstående beskrivningar av hållbar utveckling och undervisning för hållbar utveckling nämns samtliga dimensioner som viktiga delar av perspektivet. Ingen av dessa dimensioner betonas alltså mer än någon annan. I beskrivningen av den sociala dimensionen understryks bl.a. individens trygghet och delaktighet. Den sociala aspekten av hållbar utveckling kan, om man utgår från denna beskrivning, ses som ett exempel på hållbar utveckling ur ett individperspektiv (Björneloo, 2008 s. 150-151). Björneloo menar att undervisning för hållbar utveckling med ett individperspektiv, handlar om just sådant som ovan lyfts fram som betydande för den sociala dimensionen nämligen individens självkänsla, hälsa och delaktighet.

Den miljömässiga dimensionen av hållbar utveckling hävdas vara en förutsättning för både den ekonomiska och den sociala dimensionen av hållbar utveckling. Den handlar främst om att ekosystemens tjänster samt förmåga till återhämtning (SOU 2004:104 s. 33).

Gällande utbildning för hållbar utveckling beskrivs i rapporten att sambanden mellan dessa tre dimensioner måste förklaras och bli förståeliga genom utbildning. Dock menar man att detta inte räcker för att utbildningen ska kunna bidra till hållbar utveckling. Förståelsen för och

kunskapen om innebörden av de tre dimensionerna måste omvandlas till ett agerande som verkar för hållbar utveckling (SOU 2004:104 s. 59). Hänsyn av individer och grupper ska alltså tas vad gäller det man vet om orsakssammanhangen mellan dimensionerna (SOU 2004:104 s. 68).

Att individens tankar och föreställningar enligt denna rapport bör göras om till ett handlande framgår även i följande citat:

Inom de innehållsliga områden som identifieras lokalt behöver utbildningen ge stöd för de lärare att klargöra de orsakssamband som finns inom ett område och mellan olika områden och vad individen kan göra för att påverka skeenden i en hållbar riktning (SOU 2004:104 s.72)

I relation till dessa resonemang gällande att gå från handling till tanke nämns begreppet handlingskompetens, vilket hävdas vara centralt i utbildning för hållbar utveckling. Detta inkluderar, enligt rapportens beskrivningar, kunskaper om utvecklingen men även en vilja att påverka denna utveckling. Utbildningen ska förutom att bidra med kunskaper också stödja eleven i att engagemang och vilja att agera för att bidra till att nå en hållbar utveckling (SOU 2004:104 s. 72). I rapportens sammanfattning finns beskrivningar som också kan relateras till begreppet handlingskompetens. Bl.a. skriver man om hållbar utveckling följande:

Hållbar utveckling handlar om att värna om givna resurser. Det hållbara samhället är ett samhälle som genomsyras av demokratiska värderingar. Medborgarna känner delaktighet och möjlighet att påverka samhällsutvecklingen och de har vilja och förmåga att ansvara för den (SOU 2004:104 s. 10)

Det hävdas också längre fram i sammanfattningen att utbildning för hållbar utveckling bör ha målet att få eleverna att anamma en vilja och förmåga att verka för hållbar utveckling både lokalt och globalt (SOU 2004:104 s. 12)

I de ovanstående beskrivningarna, kan man urskilja tendenser i liket med två olika sätt att se på undervisning för hållbar utveckling. Å ena sidan lyfter man fram kunskap om utveckling som en betydande del av utbildning för hållbar utveckling. Å andra sidan menar man att en vilja att bidra till en hållbar utveckling är nödvändig. Enligt min tolkning tyder dessa beskrivningar på en tanke om att undervisning för hållbar utveckling handlar om kunskapsförmedling men om förmedling av värden som främjar hållbar utveckling. Att det i beskrivningen senare även poängteras att målet i utbildning för hållbar utveckling bör vara att få eleverna att vilja verka för hållbar utveckling kan tyda på att hållbar utveckling ses som individens ansvar. Undervisning ur ett individperspektiv handlar bl.a. om att främja elevens

ansvarstagande i frågor som rör hållbar utveckling (Björneloo, 2008 s. 150-151), något som även betonas i ovanstående text.

5.5 Resultat och analys av intervjuer

I följande del presenteras resultatet av de intervjuer som genomförts med lärare i årskurs F-3. Utifrån olika teman som utgår ifrån studiens frågeställning analyseras det empiriska materialet med hjälp av de teoretiska begrepp som presenterats i teoriavsnittet.

5.5.1 Lärarnas uppfattning om hållbar utveckling och läroplanens anvisningar

Resultat

För att få en uppfattning om hur de intervjuade lärarna resonerar kring hållbar utveckling, inleddes samtliga intervjuer med att lärarna fick beskriva sina egna tankar kring själva begreppet hållbar utveckling och dess betydelse i skolans verksamhet. Gemensamt för lärarna var att de relaterar begreppet hållbar utveckling till miljö på olika sätt.

Två av lärarna inledde intervjun med att beskriva sin uppfattning om begreppet genom att ge exempel på olika miljöaspekter. Alma menar att hållbar utveckling enligt henne handlar om att tänka mer miljövänliga alternativ. Hon beskriver även att hållbar utveckling för henne hänger ihop med att tänka nytt i sitt vardagliga handlande. Hur lärarna egentligen relaterar hållbar utveckling till den miljömässiga aspekten ges inga exempel på men flera av lärarna menar att miljö är det första ordet de tänker på när de hör begreppet. De flesta av lärarna menar vidare att hållbar utveckling handlar om att vi människor bör vara rädda om jordens resurser så att det räcker så länge som möjligt. Jessica beskriver detta på följande sätt:

Jag tänker att det handlar om... Ja lite kring miljö egentligen. Det är väl nog det första ordet jag tänker på. Det handlar om hur vi egentligen lever och utnyttjar jordens resurser... Så att de ska... Så att de ska räcka och att det ska finnas kvar. Även flera generationer framåt så att vi inte förstör vårt jordklot. (Jessica, 151102)

När jag frågar lärarna varför det är viktigt att vara rädd om resurserna och varför dessa bör räcka så länge som möjligt följer svaret från två av lärarna att det handlar om den mänskliga artens överlevnad att se till att resurserna räcker till alla. Både Jessica och Elin betonar vidare att det är allas ansvar att se till att verka för en hållbar utveckling på jorden. Elin förklarar:

För jag kopplar hållbar utveckling ganska mycket också till miljöpåverkan och sånt och jag menar... Har vi inte en hållbar utveckling och det brister... Då kommer ju vissa länder bli mer drabbade än andra och

visst kanske Sverige är det landet som blir mest drabbat... Men jag tycker ändå att vi har ju ett gemensamt ansvar att tänka på att alla får va med och bidra till att vi bevarar... Alltså bevarar någon form av balans på vårt jordklot (Elin, 151112)

Camilla menar att hållbar utveckling enligt hennes uppfattning, handlar om att förbättra jordens miljö. Hon beskriver dock hon med miljö inte enbart syftar på miljön som i naturen utan även den sociala och ekonomiska miljö som finns runt omkring oss. När jag ber henne att utveckla vad hon egentligen menar med social och ekonomisk miljö, svarar hon med att tala om den sociala miljön som kommunikationen med andra människor. Hon anser att det är att det i främjandet av den hållbara utvecklingen är viktigt att det sociala samspelet fungerar eftersom vi lever tillsammans. Hon poängterar även det sociala samspelet som viktigt då man exempelvis ska söka jobb och för att man ska kunna utvecklas som människa.

Angelica belyser även hon aspekten av hållbar utveckling i relation till människan på följande sätt:

Man kan ju också se på hållbar utveckling som individ. Alltså att vi människor ser till att vi håller och att vi tänker på hur vi kan leva för att må bra och klara av det man förutsätter sig att göra (Angelica, 151029)

När jag ber henne utveckla resonemanget kring hållbar utveckling som individ svarar hon att hon tänker att det handlar om att gå från beroende av andra till att bli självständig. Hon förklarar även att det handlar om att fostra goda samhällsmedborgare och ser som en del i detta att det handlar om att få eleverna att vara självständiga och ta hand om sig själva.

Vad gäller hur lärarna tolkar läroplanens innehåll gällande uppfattningen om undervisningen för hållbar utveckling råder en del varierande reflektioner. En av lärarna beskriver en viss omedvetenhet kring vad som egentligen beskrivs i läroplanen kring detta. De flesta av de andra lärarna betonar ändå att perspektivet hållbar utveckling lyfts fram inom de samhällsvetenskapliga och naturvetenskapliga ämnena. Camilla menar att hon tolkar det som att det är inom SO-ämnena som det är tänkt att hållbar utveckling ska lyftas fram och att innehållet då ofta handlar om miljöfrågor så som sopsortering och att man ska vara rädd om miljön. Hon nämner även att undervisning för hållbar utveckling är något som nämns i skolans uppdrag och beskriver att det är genom detta som sociala och ekonomiska aspekter inkluderas i undervisningen.

Alma beskriver även hon hållbar utveckling som en del av NO och SO-ämnena. Hon ger likt Camilla exempel på miljöaspekter som kan inkluderas i undervisningen inom dessa ämnen genom att man tillsammans med eleverna kan titta på vad saker och ting är gjorda av, hur de kan återvinnas och hur det går till när man källsorterar. Jessica beskriver även hon att hon tolkar det som något som ska ingå i de samhällsorienterade- och naturvetenskapliga ämnena.

Angelica tolkar anvisningarna som ges i läroplanen som att hållbar utveckling som något som ska ingå i all undervisning på ett eller annat sätt. Hon förklarar:

Jag tänker att det är någonting som ska ingå i allt som vi gör... Att det ska finnas med som ett perspektiv på det vi sysslar med i klassrummet oavsett vad det är vi håller på med. Det ska inkluderas i det mesta.
(Angelica, 151029)

Elin delger en viss osäkerhet gällande vad som egentligen står i läroplanen gällande hållbar utveckling. Hon hävdar dock att det är ett perspektiv som följer med i sådant som lärs ut i verksamheten.

Analys

Miljöaspekten är vad som står i fokus i lärarnas svar gällande vad hållbar utveckling handlar om enligt dem. Andra dimensioner av hållbar utveckling betonas inte av någon förutom Camilla som nämner både den sociala och den ekonomiska aspekten som en del av begreppets innebörd. I Camillas förklaring om den sociala aspekten, kan man urskilja tendenser i likhet med en syn på hållbar utveckling likt den som Björneloo beskriver (2008 s.150-151) som individens hållbara utveckling. Detta då Camilla poängterar att det sociala samspelet som en viktig del av människans egen utveckling.

Angelicas resonemang om individens självständighet och fostrandet av en god samhällsmedborgare tyder på en syn på hållbar utveckling med individen i fokus. De egenskaper som Angelica i sitt resonemang betonar är också egenskaper som nämns som centrala i den teori som betonar individens hållbara utveckling (Björneloo, 2008 s.)

Lärarnas tankar om att hållbar utveckling handlar om att bevara jordens resurser så att det räcker även längre fram kan ses som ett exempel på hållbar utveckling som någon form av etik (Öhman, 2006 s. 24-25). I sina beskrivningar ser de till kommande generationer, något

som Öhman beskriver som en del av hållbar utveckling ur ett etiskt perspektiv. Det finns i lärarnas resonemang alltså inget som tyder på att deras tolkningar av hållbar utveckling ses som en politisk fråga. Snarare tyder beskrivningarna på en uppfattning om att hållbar utveckling kräver ett moraliskt förhållningssätt.

Trots att lärarna i sina beskrivningar nämner individen som en del av den hållbara utvecklingen, följer även resonemang som kan ses som exempel på en tanke om hållbar utveckling som ett gemensamt ansvar. Elin nämner bl.a. att konsekvenserna av en ohållbar värld kan leda till att vissa länder drabbas mer än andra. Detta tyder på en syn på hållbar utveckling som något internationellt, då hon belyser att det agerande som sker på lokal nivå kan leda till konsekvenser världen över.

5.5.2 Lärarnas arbete med hållbar utveckling samt reflektion kring detta

Resultat

Enligt majoriteten av lärarna är hållbar utveckling ett perspektiv som förekommer framför allt inom SO- och NO ämnena. Elin beskriver att hon i sitt arbete mest tillämpar perspektivet när då de genomför tema-arbeten eller när det utmärks i det vardagliga.

När lärarna vidare får frågan om hur de talar om hållbar utveckling med eleverna och vad som står i fokus beskriver flera av lärarna att det är något som kommer upp just i det vardagliga samtalet. Angelica förklarar:

I vardagen blir det ju mycket det här att vi ska hjälpas åt att ta hand om det vi har. Att vi sorterar sopor och att vi kastar papper på rätt ställe och att vi ska tänka på att stänga av vattnet, släcka lyset...
(Angelica, 151029)

Elin ger ytterligare exempel på hur hållbar utveckling som perspektiv inkluderas i vardagen både utifrån en miljöaspekt men också utifrån den ekonomiska aspekten. Om något i klassrummet tillexempel går sönder, samtalar hon med eleverna om att det kostar pengar att köpa nytt och att man istället måste försöka laga. Camilla å andra sidan menar att hållbar utveckling utifrån den ekonomiska aspekten är någonting man arbetar med längre fram. Hon beskriver att hennes sätt att tala om hållbar utveckling med eleverna fokuseras på att man måste vara rädd om jorden och rädda om varandra. Hon förklarar:

Att vi måste respektera varandra och samarbeta. Att vi behöver varandra tycker jag är viktigt att samtala om med barnen. För att vi är ju ändå tillsammans på hela jorden och kan vi inte rodda det här ihop så kommer det inte att bli någon hållbar utveckling. (Camilla, 151104)

Jessica beskriver även att hon talar om hållbar utveckling genom att föra diskussioner om vad som händer om en del av världen till exempel utnyttjar resurserna mer än andra. Frågor som kan dyka upp i samband med dessa diskussioner är vad som då händer med en annan del av världens befolkning eller om det kan skapa oroligheter i en annan del av världen. Hon menar att det är viktigt att visa eleverna att deras handlingar där de befinner sig kan få konsekvenser någon annanstans.

Lärarnas sätt att tolka läroplanen och begreppets innebörd speglar deras sätt att använda perspektivet i sin undervisning. När de ombeds att beskriva ett undervisningstillfälle som präglats av ett perspektiv på hållbar utveckling, lyfter flera av lärarna fram exempel som de relaterar till miljöfrågor.

Jessica beskriver att hon exempelvis tillsammans med eleverna arbetat med Earth hour. Hon förklarar att hon då samtalat om hur viktigt det är att spara energi och att man därför inte bör slösa på elektriciteten. För barnen har hon talat om att jorden kommer att må mycket bättre om alla i hela världen tillsammans hjälps åt att spara på elen genom att släcka lampan en timme.

Elin ger också exempel på hur hon arbetat med hållbar utveckling genom att berätta om ett större tema-arbete som hon tillsammans med eleverna genomförde kring återvinning. Hon beskriver att eleverna fick i uppgift att göra reklamfilmer kring återvinning och att de flesta av eleverna då valde att arbeta med att panta burkar eftersom det ligger närmast det de förstår. Som förberedelse för skapandet av filmerna lästes böcker kring ämnet och eleverna fick samtala om detta i grupp. De fick också se på andra filmer som handlade om återvinning och hur detta går till.

Angelica beskriver att de i hennes klass arbetat med vattnets kretslopp och hur de påverkar oss människor. På frågan om hur hon relaterat detta till hållbar utveckling svarar hon att hon talat med eleverna om att de vatten vi använder idag även ska användas i framtiden, att det använts tidigare och att det måste fortsätta vara användbart och därför bör hållas rent.

Vad gäller arbete med hållbar utveckling utifrån rättvisa beskriver Jessica att det är något som hon talat med eleverna kring, i relation till resurser. Hon förklarar att det i samtalen diskuterats kring olika länders resursanvändning och hur man skulle kunna få denna att bli mer rättvis. Vidare beskriver hon att diskussionerna ofta leder in på vad en helt vanlig skolelev i Sverige kan göra och tänka för att bidra till en hållbar utveckling.

Elin och Alma kan inte komma på att de arbetat med hållbar utveckling i relation till rättvisa. Elin beskriver dock att man skulle kunna göra detta genom att samtala med eleverna om orättvisor i världen och hur man skulle kunna verka för att göra det mer rättvist. Hon lyfter följande exempel:

Att här i väst till exempel så köper vi nya telefoner varje år medan dom som bor i ett fattigt land kan inte ha telefoner... Men att det är dom som gräver upp det som ska vara i telefonerna. Eh... Då liksom utarmar vi deras jord och dom får ingenting för det i stort sätt och då istället kanske vi kunde behålla våra telefoner ett antal år. (Elin, 151112)

Både Angelica och Camilla beskriver att rättvisa är någon som man talar om ganska mycket. De frågor som både lyfter fram i samtal om detta är vad rättvisa egentligen är och om det verkligen är rättvist att alla får lika i alla lägen. Camilla menar att det är viktigt att lyfta fram att rättvisa handlar om vem som behöver vad dvs. om förutsättningar och behov. Angelica relaterar samtalet om rättvisa till normer och värden, hon förklarar:

Det handlar ju om det här med normer och värden och hur man respekterar varandra. Om hur man är tillsammans och vad är viktigt att tänka på då? Det kanske också är en hållbarhetsgrej, det här med hur man kan vara tillsammans på ett hållbart sätt. Fungerar det att vara som jag är... Eller måste jag förändra mig för att fungera med andra, är mitt sätt att vara hållbart? (Angelica, 151029)

Lärarna besvarar vidare frågan om hur de arbetar med jämställdhet i relation till hållbar utveckling. Jessica beskriver en viss osäkerhet kring om det är något hon faktiskt gjort med just ett hållbarhets perspektiv i åtanke. Hon beskriver ändå att det är viktigt att tala om jämlikhet i relation till allas lika värde och att det är av värde att lyfta fram att alla har samma rättigheter till exempel vad gäller sjukvård. Camilla nämner också allas lika villkor som en del av jämlikhetsbegreppet och menar att det är något man bör samtala om i klassrummet. Hon anser att hållbar utveckling som perspektiv är av vikt att arbeta med i skolan eftersom det ger

eleverna möjligheten att se framåt och samtidigt förstå att det man vill är möjligt att åstadkomma.

Vad gäller vikten av och möjligheter med att arbeta med hållbar utveckling beskriver flera av lärarna att det bidrar till att medvetandegöra eleverna. Alma menar att det exempelvis bidrar till elevernas förståelse för hur världen ser ut och vad vi här gör i förhållande till hållbar utveckling jämfört med vad andra gör. Elin menar likhet med Anna att det hjälper eleverna att inse deras möjligheter att påverka. Angelica menar att det finns otroliga möjligheter med ett arbete kring hållbar utveckling, särskilt kan det bidra till elevernas förståelse för andra. Hon beskriver att det kan stärka känslan av att det vi gör tillsammans är viktigt och att det vi gör nu kan få konsekvenser för andra människor både nu och senare.

Jessica ser liknande möjligheter som Angelica och nämner demokratibegreppet i relation till hållbar utveckling:

Det handlar ju i grunden om att vi ska fostra någon demokratisk medborgare, som kan ta kloka beslut inför liksom... För sig själv och även kanske för sina medmänniskor och för att vårt jordklot ska liksom finnas kvar och liksom va... Alltså för flera generationer framåt. (Jessica, 151102)

Analys

Gällande lärarnas beskrivningar av praktiska moment där hållbar utveckling som perspektiv präglat undervisningen, beskriver de flesta lärarna exempel relaterade till miljön. Den sociala och ekonomiska aspekten av hållbar utveckling nämns av lärarna som en del av de samtal som de för med eleverna relaterat till ett hållbarhetstänk.

Både Jessicas och Camillas beskrivningar om hur de talar om hållbar utveckling med eleverna kan tolkas som ett exempel på en syn på hållbar utveckling som något internationellt. Camilla betonar i sitt exempel att det är allas ansvar att verka för att jorden ska må bra, vilket kan tolkas utesluta en syn på hållbar utveckling som enbart individens ansvar. Camilla och Angelica lyfter även respekt gentemot varandra som en betydande del av undervisning för hållbar utveckling, vilket är ett värde som kan knytas till den sociala dimensionen.

I Jessicas beskrivningar om diskussionerna kring resursanvändningen kan man urskilja strävanden i likhet med Noddings ethics of care (2013 s.15-21). I sitt exempel lyfter Jessica vikten av att känna till vilka konsekvenser ens handlande får även på andra platser än den man

själv befinner sig på. Detta kan enligt min tolkning relateras till Noddings care about som handlar om att bry sig om någon/några, trots att ett möte med dessa inte skett. Elins exempel på hur man skulle kunna arbeta med hållbar utveckling i relation till rättvisa kan på samma sätt relateras till Noddings care about. I sin beskrivning av hur man skulle kunna tala om orättvisor i världen avslutar hon sitt resonemang med att lyfta fram en åtgärd med syfte att hjälpa de som har det sämre. Hennes sätt att resonera kring detta tyder på ett tänk som präglas av att bry sig om andra även om ett möte inte skett vilket även är det centrala för idén om care about (Noddings, 2013 s.15-21).

Flera av lärarnas beskrivningar om hur det arbetar med och talar om hållbar utveckling i klassrummet innefattar världen som respekt och omsorg om andra. Dessa beskrivningar kan tolkas som att lärarnas syn på undervisning kring hållbar utveckling, utmärks av en form av värdeförmedling i likhet med hållbar utveckling som ett kulturbygge (Björneloo, 2008 s. 12-13). Angelica menar exempelvis att rättvisa handlar om just normer och värden samt hur man bör förhålla sig till och förstå andra, vilket är faktorer som nämns som betydande i synen på hållbar utveckling som ett kulturbygge. Enligt min tolkning utgår lärarna alltså inte från en syn på undervisning för hållbar utveckling som en fråga om kunskapsförmedling. Detta eftersom de snarare lyfter fram värden och normer i sina exempel på hur undervisningen ser ut.

Några av lärarna exempelvis Jessica, ger exempel som genomsyrar tendenser i likhet med Björneloos (2008, s. 150-151) teori om individens hållbara utveckling. Jessica nämner bl.a. demokratibegreppet i relation till hållbar utveckling och menar att det handlar om att fostra demokratiska medborgare som kan ta ansvar och fatta kloka beslut. Enligt min tolkning kan hennes beskrivning ses som en tanke om att undervisning för hållbar utveckling bör främja elevens delaktighet och ansvarstagande. Något som är centralt i just idén om individens hållbara utveckling.

5.5.3 Svårigheter med undervisningen för hållbar utveckling

Resultat

Vad gäller svårigheter i arbetet med hållbar utveckling nämner det flesta av lärarna tidsaspekten som ett hinder. De menar att det är mycket som ska in i undervisningen och att hållbar utveckling därför är något som glöms bort.

Förutom tidsaspekten lyfts andra svårigheter. Angelica menar att hon upplever styrdokumentet som något otydliga:

Jag tror att det är inte... Eh... Tydligt inskrivet i de olika ämnena. Utan det finns ju mer beskrivet i det första kapitlet, i skolans uppdrag och den blir lite... Lite borttappad
(Angelica, 151029)

Elin anser att ett hinder är att hon som lärare vet för lite om hur hon skulle kunna arbeta med hållbar utveckling som perspektiv samt att få in det mer naturligt i undervisningen. Hon efterfrågar fortbildning och menar att det egentligen är något som hon borde fått med sig redan på lärarutbildningen, vilket hon inte fick då hon studerade.

Camilla och Jessica belyser begreppets komplexitet som en svårighet och menar att begreppet innebär så mycket att det ibland kan vara svårt att veta vart man ska börja arbetet med det.

Jessica berättar:

... För det är ju ett intressant arbetsområde men jag tror att det kan bli så stort att det blir spretigt, så att du inte vet hur du ska arbeta med det och det kan vara ett hinder tror jag. Där får du se upp. Det är så lätt att det blir övermäktigt (Jessica, 151102)

Alma menar att olika hinder uppstår i förhållande till vilken elevgrupp man har och beroende på när och hur man gör det. Hon menar att man i de lägre årskurserna får bryta ner begreppet hållbar utveckling. När jag ber henne att utveckla vad hon menar med att bryta ner svarar hon att man får se till att förklara på olika sätt och gör det mer av miljökaraktär.

Analys

Flera av lärarna betonar i sina beskrivningar att svårigheterna ligger i begreppets komplexitet, vilket kan relateras till den forskning som tidigare presenterats i denna uppsats. En osäkerhet kring styrdokumentens beskrivningar tycks finnas hos en utav lärarna som menar att perspektivet inte redogörs för tillräckligt i kursplanerna. Resonemanget om otydligheten kring kursplanens direktiv kan ses som ett exempel på det som Jonsson (2007 s. 15) beskriver om att det kan vara problematiskt för lärare att veta vad undervisning för hållbar utveckling bör omfatta.

Elin förklarar om att hon vet för lite om *hur* hon skulle kunna tillämpa hållbar utveckling i

undervisningen tyder på en vag didaktisk kompetens vad gäller undervisning för hållbar utveckling. I hennes fall handlar det inte om själva begreppets betydelse i sig utan snarare en okunskap gällande vilka didaktiska arbetssätt som skulle kunna användas i ett arbete med hållbar utveckling.

6. Sammanfattning och slutdiskussion

I detta avsnitt följer en sammanfattning av studiens resultat tillsammans med slutsatser utifrån det syfte och den frågeställning som legat till grund för denna studie. Slutligen redogörs kortfattat för förslag på vidare forskning.

Syftet med denna studie har varit att undersöka hur hållbar utveckling och undervisning för hållbar utveckling skrivs fram i styrdokumentet samt att relatera detta till hur lärare i F-3 beskriver att de arbetar med hållbar utveckling inom SO-ämnena.

Den frågeställning som studien utgick ifrån var följande:

- Vad skrivs fram om hållbar utveckling och utbildning för hållbar utveckling i skolans läroplan samt andra dokument som stödjer skolans verksamhet? Vad inkluderas? Vad inkluderas inte?
- Hur tolkar lärarna begreppet hållbar utveckling?
- Hur menar lärarna att de arbetar med hållbar utveckling inom SO-ämnena?
- Vilka svårigheter ser lärarna med undervisningen för hållbar utveckling?

Varken styrdokumentens eller lärarnas beskrivningar tycks tyda på en syn på hållbar utveckling som en politisk fråga. Snarare belyser man ett etiskt agerande och ett moraliskt förhållningssätt gentemot hållbarhetsfrågor som en viktig del i främjandet av hållbar utveckling.

I lärarnas beskrivningar om hur de arbetar med hållbar utveckling framgår tydligare en syn på undervisning för hållbar utveckling som värdeförmedling än vad som beskrivs i styrdokumentet. I styrdokumentet betonas också att kunskap om hållbar utveckling krävs för att en sådan ska vara möjlig att uppnå. Visserligen lyfter ett fåtal av lärarna i sina exempel fram kunskap som en befintlig del av undervisningen. Det är dock inget som betonas mer än själva förmedlandet av de normer och värden som främjar ett hållbart förhållningssätt.

Vad gäller vilka dimensioner som tycks genomsyra texternas och lärarnas beskrivningar av hållbar utveckling nämns samtliga av de tre dimensionerna mer eller mindre. I flera av styrdokumentet betonas att en balans mellan dessa är nödvändig för att en hållbar utveckling ska bli möjligt. Detta är däremot mindre tydligt framskrivet i kursplanerna för geografi och samhällskunskap som beskrivs i läroplanen. En möjlig konsekvens som går att tolka ur detta är att ingen av de deltagande lärarna i denna undersökning nämner något om dimensionerna i förhållande till varandra. De flesta av lärarna hävdar att det första de tänker på när de hör begreppet hållbar utveckling är olika miljöaspekter. Det är också miljödimensionen som genomsyrar de exempel som lärarna lyfter fram på aktiviteter i SO-undervisningen som präglats av ett perspektiv på hållbar utveckling. Det är först när de svarar på frågan om hur de talar om hållbar utveckling med eleverna som den sociala och den ekonomiska aspekten nämns av ett fåtal av lärarna.

Gemensamt för både texternas och lärarnas beskrivningar är att hållbar utveckling och undervisning för hållbar utveckling bör genomsyras av ett globalt perspektiv. Att det agerande som sker lokalt även påverkar internationellt är något som lyfts fram det material som analyserats i denna studie. I båda analyserna framgår att det är av vikt att lyfta hållbar utveckling på lokal, nationell och internationell nivå när man arbetar med perspektivet i undervisningen. Att ansvaret kring hållbar utveckling ses som något gemensamt snarare än individuellt är något som också framgår i både lärarnas och texternas beskrivningar. När hållbar utveckling ur ett individperspektiv nämns i lärarnas beskrivningar handlar det inte om att det enbart är individens ansvar att ta del i frågan om hållbar utveckling. Snarare lyfter de individens egen utveckling i relation till att bli självständig och kunna fatta egna beslut som gynnar den hållbara utvecklingen. Att eleven genom sin självständighet och sitt engagemang ska se sin egen del i det gemensamma ansvaret är det som poängteras.

De svårigheter som lärarna upplever med undervisning för hållbar utveckling handlar främst om begreppets komplexitet. Att lärarna uppfattar begreppet som väldigt omfattande och svårt kan vidare relateras till den forskning som lyftes fram i inledningen av denna studie (Jonsson, 2007 Björneloo, 2008). Trots det att lärarna upplever begreppet som komplext visar deras beskrivningar att de ändå i mångt och mycket arbetar med detta perspektiv i sin undervisning. En lärare betonar att det inte är begreppet i sig som är det svåra utan snarare *hur* perspektivet ska tillämpas på undervisningen och efterfrågar fortbildning kring detta.

En slutsats som kan dras av denna studie är att lärarnas beskrivningar om fenomenet hållbar utveckling och undervisning för hållbar utveckling visar på flera likheter med styrdokumentens beskrivningar. Detta trots att en av lärarna menar att kursplanerna för SO-ämnena inte lyfter fram tillräckligt tydliga direktiv om undervisning för hållbar utveckling. Störst fokus vad gäller undervisningen för hållbar utveckling riktas, i både texternas och lärarna beskrivningar, på att främja elevernas delaktighet och ansvarstagande i strävandet mot att uppnå en hållbar utveckling. Med andra ord är det hållbar utveckling som en etisk fråga och ett gemensamt internationellt ansvar är det som till störst del belyses i materialet.

6.1 Förslag på vidare forskning

I denna studie framgår som tidigare nämnt en problematik kring *hur* hållbar utveckling som perspektiv ska implementeras i undervisningen. Enligt en av lärarna är det inte begreppet i sig som är problemet när det kommer till undervisningen, utan snarare vilka *metoder* man ska använda sig av vid arbete med hållbar utveckling. Med utgångspunkt i detta resonemang, vore det intressant att forska vidare på vilka undervisningsmetoder som lärare använder i sitt arbete med hållbar utveckling samt vilka möjligheter och svårigheter dessa metoder medför.

7. Referenser

Tryckta referenser:

Björneloo, Inger. (2008). *Hållbar utveckling – att undervisa utifrån helheter och sammanhang*.

Boréus, Kristina.(2012). Texter i vardag och samhälle. I: Ahrne, Göran & Svensson, Peter (red.) *Handbok i kvalitativa metoder*. Malmö: Liber

Bryman, Alan. (2011). *Samhällsvetenskapliga Metoder*, (upplaga 2:2). Malmö: Liber AB.

Dalen, Monica. (2008). *Intervju som metod*. Malmö: Gleerups utbildning

Olsson, Henny. & Sörensen, Stefan. (2011). *Forskningsprocessen. Kvalitativa och kvantitativa perspektiv*. 3:e uppl. Falköping: Liber.

Skolverket. (2011). *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011*.

Soneryd, Linda och Ugglå, Ylva. (2011). *Omöjliga livsstilar*. Lund: Studentlitteratur.

Trost, Jan (2010). *Kvalitativa intervjuer*. Uppl. 4:1. Lund: Studentlitteratur.

Öhman, Johan. (2006). *Den estetiska tendensen i utbildning för hållbar utveckling- meningsskapande i ett genomlevnadsperspektiv*. Doktorsavhandling. Örebro Universitet.

Elektroniska källor:

Björneloo, Inger.(2006). *Innebörder av hållbar utveckling - en studie av lärares utsagor om undervisning*. Doktorsavhandling. Göteborg: Göteborgs universitet. Hämtad: 2015-10-10

Tillgänglig: https://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/10517/1/gupea_2077_10517_1.pdf

Förenta nationerna (2012) *FN & hållbarutveckling, Rio+20*. Hämtad: 2015-10-26

Tillgänglig: <http://www.fn.se/hallbarutveckling>

Friman, Eva; Borgström Hansson, Carina (2008) *Hållbar utveckling och lärande:*

inspirationsskrift för universitetslärare. Solna: Världsnaturfonden WWF. Hämtad: 2015-10-

09 Tillgänglig:

<http://www.wwf.se/source.php/1229462/H%E5llbar%20utveckling%20och%20%E4rande%20-%20inspirationsskrift%20f%F6r%20universitetsl%E4rare.pdf>

Hjälmeskog, Karin. (2006). *Att lära sig bry sig om de nära – och de långt borta. Utbildning och demokrati*, Vol 15, Nr 1, 61-76. Tema Pedagogisk filosofi, etik och politik. Hämtad:

2015-10-14 Tillgänglig:

http://www.oru.se/Extern/Forskning/Forskningsmiljoer/HumUS/Utbildning_och_Demokrati/Tidskriften/2006/Nr%201_2006_pdf/Hjälmeskog.pdf

Jonsson, Gunnar. (2007). *Mångsynthet och mångfald. Om lärarstudenters förståelse och undervisning för hållbar utveckling*. Universitetsstryckeriet. Luleå. Hämtad: 2015-10-07

Tillgänglig: <http://epubl.ltu.se/1402-1544/2007/13/LTU-DT-0713-SE.pdf>

Kahriman-Ozturk, Deniz; Olgan, Rafika; Güler, Tülin. (2012). *Preschool Children's Ideas on Sustainable Development: How Preschool Children Perceive Three Pillars of Sustainability with the Regard to 7R**. Educational Consultancy and Research Center. Educational Sciences: Theory & Practice - Special Issue. Autumn 2987-2995. Hämtad: 2015-10-07 Tillgänglig:

https://www.edam.com.tr/kuyeb/pdf/en/12_4_ozel_02_deniz_kahriman_ozturk_en.pdf

Myndigheten för skolutveckling (2004) *Lärande om hållbar utveckling*. Hämtad: 2015-10-14 Tillgänglig:

http://www.skolverket.se/om-skolverket/publikationer/visa-enskild-publikation?_xurl_=http%3A%2F%2Fwww5.skolverket.se%2Fwtpub%2Fws%2Fskolbok%2Fwtpubext%2Fbilaga%2FBlob%2Fpdf94.pdf%3Fk%3D94

Noddings, Nel. (2013). *Caring A Relational Approach to Ethics and Moral Education*.

Berkeley : University of California Press. Hämtad: 2015-10-07 Tillgänglig:

[http://reader.ebilib.com.till.biblextern.sh.se/\(S\(ayqbtahqxeloy00r2gvk11fv\)\)/Reader.aspx?p=1342614&o=3726&u=7HA9Lh%2fhP5zWPoW%2fVvXGUQ%3d%3d&t=1448488441&h=5CE43BA37A76B1C5CAFDC31A4C3F7AC98BB14729&s=40227903&ut=12040&pg=1&r=img&c=-1&pat=n&cms=-1&sd=2#](http://reader.ebilib.com.till.biblextern.sh.se/(S(ayqbtahqxeloy00r2gvk11fv))/Reader.aspx?p=1342614&o=3726&u=7HA9Lh%2fhP5zWPoW%2fVvXGUQ%3d%3d&t=1448488441&h=5CE43BA37A76B1C5CAFDC31A4C3F7AC98BB14729&s=40227903&ut=12040&pg=1&r=img&c=-1&pat=n&cms=-1&sd=2#)

Skolverket. (2011). *Kommentarmaterial till kursplanen i geografi*. Hämtad: 2015-10-10
Tillgänglig: http://www.skolverket.se/om-skolverket/publikationer/visa-enskild-publikation?_xurl_=http%3A%2F%2Fwww5.skolverket.se%2Fwtpub%2Fws%2Fskolbok%2Fwpubext%2Ftrycksak%2Fblob%2Fpdf2558.pdf%3Fk%3D2558

Skolverket. (2011). *Kommentarmaterial till kursplanen i samhällskunskap*. Hämtad: 2015-10-10. Tillgänglig: http://www.skolverket.se/om-skolverket/publikationer/visa-enskild-publikation?_xurl_=http%3A%2F%2Fwww5.skolverket.se%2Fwtpub%2Fws%2Fskolbok%2Fwpubext%2Ftrycksak%2Fblob%2Fpdf2564.pdf%3Fk%3D2564

Skolverket. (2013). *Vad är hållbar utveckling?*. Undervisningsstödsenheten. Hämtad: 2015-10-10. Tillgänglig:
<http://www.skolverket.se/skolutveckling/larande/nt/grundskoleutbildning/biologi/vad-ar-hallbar-utveckling-1.205851>

Statens offentliga utredningar (SOU 2004:104). Kommittén för utbildning för hållbar utveckling (2004). *Att lära för hållbar utveckling*. Stockholm 2004. Hämtad: 2015-10-14
Tillgänglig: <http://www.regeringen.se/contentassets/09ac8f7b0f9d402395ff95af1f6eb7cf/att-lara-for-hallbar-utveckling-sou-2004104>

Summers, Mike ; Corney, Graham ; Childs, Ann. (2003). *Teaching Sustainable Development in Primary Schools: an empirical study of issues for teachers*. Environmental Education Research, , Vol.9(3) Hämtad: 2015-10-07 Tillgänglig:
<http://www.tandfonline.com.till.biblextern.sh.se/doi/pdf/10.1080/13504620303458>

Thornberg, Robert. (2006). *Värdepedagogik i skolans vardag – Interaktivt regelarbete mellan lärare och elever*. Linköping: Linköping universitet, Institutionen för beteendevetenskap. Hämtad: 2015-10-14. Tillgänglig: <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:21728/FULLTEXT01.pdf%20%20Hämtad%202015-02-20>

Vetenskapsrådet. (2002). *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Stockholm: Vetenskapsrådet. Hämtad: 2015-10-07. Tillgänglig:
<http://www.codex.vr.se/texts/HSFR.pdf>

Otryckta källor:

151028, Alma, ca 15 min

151029, Angelica, ca 20 min

151104, Camilla, ca 20 min

151112, Elin, ca 18 min

151102, Jessica, ca 28 min

8. Bilagor

8.1 Bilaga 1: Mail till informanterna

Hej!

Mitt namn är Natalie Tavio Viera, jag är 23 år gammal och studerar för närvarande till grundskolelärare på Södertörns högskola. Eftersom jag läser sista terminen på min utbildning har vi nu i uppgift att göra en forskningsstudie. Jag har tänkt att i min studie intervjua lärare verksamma i grundskolans tidigare år och jag undrar om du möjligtvis skulle kunna tänka dig att delta?

Kort om intervjun:

- Intervjun kommer att ta omkring 30-45 min.
- Temat för intervjun är hållbar utveckling (t.ex. hur framträder hållbar utveckling i undervisningen).
- Intervjun kommer enbart användas i detta forskningsarbete och till dess syfte
- Du som blir intervjuad är helt anonym, det kommer alltså inte att vara möjligt att spåra vem du är eller vart du arbetar.
- Alla uppgifter som jag tar del av vid intervjun (tex personuppgifter) behandlas med stor varsamhet & på ett sätt som gör att obehöriga ej kan ta del av dem.
- Intervjun är frivillig. Du väljer självklart om du vill delta i denna forskningsstudie eller ej.

Kontakta mig gärna så snart som möjligt om du har möjlighet att delta, så att vi kan boka in ett tillfälle att träffas för intervju. Mitt önskemål är att träffas redan under vecka 44 eller senast vecka 45 om detta är möjligt. Som lärarstudent vet jag av erfarenhet att du som lärare säkert redan har en hel del att stå i men jag skulle vara otroligt tacksam om du har möjlighet att ställa upp.

Mina kontaktuppgifter:

Mailadress: XXX@student.sh.se

Mobilnummer: 076 XX XX XXX

Tack på förhand!

Vänliga hälsningar

Natalie Tavio Viera

8.2 Bilaga 2: Intervjuguide

Intervjufrågor

Bakgrund:

- Hur gammal är du?
- Vilken typ av utbildning har du?
- Hur länge har du arbetat som lärare?

Huvudfrågor:

- Vad tänker du på när du hör ordet hållbar utveckling?
- Hur skulle du definiera begreppet hållbar utveckling?
- Hur tolkar du läroplanens anvisningar om utbildning om/för hållbar utveckling?
- När sker arbete med hållbar utveckling? (Inom något visst ämne?)
- Hur synliggörs hållbar utveckling i klassrummet?
- Hur talar du om hållbar utveckling med eleverna? Vad står i fokus?
- Kan du ge exempel på ett moment/en lektion där hållbarhetsperspektivet fått ta plats?
- Hur arbetar du med rättvisa utifrån ett hållbarhetsperspektiv?
- Hur arbetar du med jämlikhet utifrån ett hållbarhetsperspektiv?
- Anser du att det är viktigt att arbeta med hållbar utveckling? Om ja, varför är det viktigt att arbeta med hållbar utveckling?

Avslutande frågor:

- Vilka möjligheter ser du med arbete kring hållbar utveckling?
- Vilka hinder ser du i arbetet med hållbar utveckling?
- Hur anser du att man bör arbeta med hållbar utveckling?
- Är det något du vill tillägga?